

ULOGA REHABILITACIJE U SVJETLU NOVIH PROMJENA UNUTAR ZAKONA O IZVRŠAVANJU KAZNE ZATVORA

Ivan Damjanović
Zatvor u Zagrebu

Anita Jandrić
Dalibor Doležal
Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko rehabilitacijski fakultet
Odsjek za poremećaje u ponašanju

SAŽETAK

Novi Zakon o izvršavanju kazne zatvora objavljen je krajem 1999. godine ("NN 128/99"), trebao je stupiti na snagu 1. siječnja 2001. godine. Izmjenama Zakona stupanje na snagu odgođeno je do 1. srpnja 2001. godine ("NN 59/00"), da bi se samo nekoliko dana prije toga datuma prihvatio opširan tekst novih izmjena i dopuna kojima se znatno mijenjaju zakonske odredbe već i prije nego su stupile na snagu. Autori će u ovom radu analizirati novosti koje donosi ovaj Zakon u odnosu na prethodna zakonska rješenja definirana Zakonom o izvršenju sankcija izrečenih za kaznena djela, privredne prijestupe i prekršaje, s posebnim osvrtom na pitanje rehabilitacije zatvorenika. Zakonom je predviđena novost koja se odnosi na predlaganje orijentacijskog pojedinačnog programa izvršavanja kazne zatvora već u fazi obrade u Odjelu za psihosocijalnu dijagnostiku zatvora u Zagrebu, koji služi kao snažna stručna podloga za izradu konkretnih pojedinačnih programa izvršavanja kazne zatvora koje donose upravitelji kaznionica i zatvora na prijedlog stručnog tima

Ključne riječi: rehabilitacija, osuđenici

USPOREDNI PRIKAZ ZAKONA O IZVRŠENJU SANKCIJA IZREČENIH ZA KRIVIČNA DJELA, PRIVREDNE PRIJESTUPE I PREKRŠAJE I ZAKONA O IZVRŠAVANJU KAZNE ZATVORA

Zakon o izvršavanju kazne zatvora (NN 128/99., 55/00., 59/00., 129/00., 59/01., 67/01.) objavljen je krajem 1999. godine, a na snagu je trebao stupiti u siječnju 2001. godine. Izmjenama Zakona stupanje na snagu odgođeno je do 1. srpnja 2001. godine. Nekoliko dana prije stupanja na snagu, prihvaćen je opširan tekst novih izmjena i dopuna ko-

jima se znatno mijenjaju zakonske odredbe prije nego su uopće stupile na snagu.

Donošenje ovog Zakona dio je reforme hrvatskog penalnog sustava jer su njime propisani položaji zatvorenika tijekom izvršavanja kazne i način izvršavanja zatvorske kazne. Zakon o izvršavanju kazne zatvora u potpunosti je u skladu s Ustavom Republike Hrvatske te s međunarodnim konvencijama i deklaracijama koje je RH kao članica UN-a i Vijeća Europe prihvatila.

Kao glavna značajka ovog Zakona ističe se taksonomno propisivanje prava zatvorenika i to po prvi puta, a ograničenje prava dopušteno je iznimno iz

posebno opravdanih razloga (sigurnosnih). Dalje u tekstu slijedi analiza novosti koje donosi Zakon o izvršavanju kazne zatvora (u daljnjem tekstu novi Zakon), s obzirom na prijašnji Zakon o izvršenju sankcija izrečenih za krivična djela, privredne prijestupe i prekršaje (NN 21/74., 38/74., 55/88., 19/90., 26/93., 29/94., 66/93., 111/97., 128/99., 73/00.) (u daljnjem tekstu stari Zakon).

Upućivanje na izdržavanje kazne zatvora prenosi se s općinskih na županijske sudove i to na suca izvršenja. Po starom Zakonu o izvršenju sankcija, u okružne zatvore su se upućivali oni osuđenici koji su imali izrečenu kaznu zatvora u trajanju do 3 mjeseca, a po novom Zakonu o izvršavanju kazne zatvora u Zatvore se upućuju zatvorenicima sa izrečenom kaznom do 6 mjeseci.

Novi Zakon propisuje da prvi puta osuđeni izdržavaju kaznu zatvora u pravilu odvojeno od povratnika, a mladi punoljetnici odvojeno od punoljetnika. Osim toga, propisano je da se zatvorenicima koji su kažnjeni za kaznena djela u zatvorima odvajaju od osoba koje se nalaze u pritvoru ili su kažnjene u postupku za prijestupe.

U novom Zakonu, pri prijemu zatvorenika, navodi se da se kaznenika već kod *prijama* mora upoznati s njegovim pravima i obvezama, te mu se omogućuje da obavijesti članove obitelji. Prijamni zapisnik je evidencija o prijemu zatvorenika u koji se upisuje nadnevak i sat prijama zatvorenika, rješenje o upućivanju i bitna zapažanja. On se pohranjuje u maticu zatvorenika bez odgode, a najkasnije u roku od dvadeset četiri sata. Središnju maticu vodi Ministarstvo pravosuđa - Središnji ured Uprave za zatvorski sustav, što je potrebno radi sustavnog praćenja stanja i osiguranja zakonitosti izvršavanja. Prigodom prijama zatvorenik može zadržati neke osobne stvari, s tim da je novost da može zadržati i svoj duhan. Vrsta i količina stvari koje može zadržati propisuje se kućnim redom.

Pojedinačni program izvršavanja za svakog zatvorenika donosi upravitelj na prijedlog stručnog tima kaznionice. Po starom Zakonu, umjesto pojedinačnog programa postupanja, postojao je orijentacijski program postupanja u kojem nije bilo propisano što treba sadržavati jedan takav program. Po novom Zakonu program mora sadržavati (čl. 69. st. 3) podatke o: smještaju na odjel, radu, korištenju slobodnog vremena, posebnim postupcima prema zatvoreniku (npr. program tretmana ovisnika, socijalna, psihološka i psihijatrijska pomoć, skupni i pojedinačni rad), strukovnom usavršavanju i izobrazbi, dodiru s vanjskim svijetom, pogodnostima, posebnim mjerama sigurnosti i program pripreme za otpust te pomoći nakon otpusta.

Smještaj kaznenika mora odgovarati zdravstvenim, higijenskim i prostornim zahtjevima, te

klimatskim prilikama. U Novom zakonu propisano je da za svakog zatvorenika u spavaonici mora biti osigurano 4m² i 10m³ prostora, dok Stari zakon propisuje samo 8m³ prostora. Novim zakonom propisana je i mogućnost da se kaznenici služe vlastitom posteljinom te da nose vlastitu odjeću i obuću dok je u Starom zakonu ministar pravosuđa određivao koji će se odjevni predmeti, rublje i obuća davati osuđenima za vrijeme izdržavanja kazne.

Zatvoreniku se omogućuje *rad* u skladu s njegovim zdravstvenim sposobnostima, stečenim znanjima i mogućnostima kaznionice, odnosno zatvora (čl. 80. Novog zakona). Članak 81. st. 1, propisuje da zatvorenik može raditi i izvan kaznionice, odnosno zatvora, kod drugog poslodavca na temelju ugovora koji s poslodavcem sklapa kaznionica-zatvor, a odobrava ga Središnji ured Uprave za zatvorski sustav. Također je propisano da se zatvoreniku, kojemu je izrečena kazna zatvora do 6 mjeseci i koji samostalno obavlja gospodarsku i drugu djelatnost, može odobriti nastavak iste djelatnosti u ili izvan kaznionice, odnosno zatvora, što Starim zakonom uopće nije bilo predviđeno. Dok zatvorenik samostalno obavlja djelatnost sam snosi troškove svoga smještaja i obavljanja djelatnosti u kaznionici ili zatvoru (čl. 81. st. 3).

Po starom zakonu (čl. 122.), naknada za rad nije mogla biti niža od minimalne plaće u Republici Hrvatskoj u prethodnom tromjesečju. Zatvorenicima koji su postigli predviđeni učinak, naknada iznosi 1/4 od utvrđene osnovice, a zatvorenicima koji nisu postigli predviđeni učinak, naknada se smanjuje do 1/5, te onima koji premaše predviđeni učinak, naknada se povećava do 1/3. Novim se Zakonom uvodi obvezna uštedevina tako da se 30% od naknade za rad kaznenika pohranjuje, a kazneniku se predaje prigodom izlaska na slobodu. Na taj način kazneniku se osiguravaju financijska sredstva potrebna za početak života na slobodi, odnosno do zapošljavanja ili osiguranja egzistencije na drugi način.

Na zahtjev zatvorenika, kaznionica odnosno zatvor izdat će mu potvrdu o radu tijekom izdržavanja kazne, što Stari zakon ne predviđa.

Zatvorenicima bez prihoda starijima od šezdeset pet godina ili trajno radno nesposobnima ili nezaposlenima bez svoje krivnje dulje od tri mjeseca neprekidno, osigurava se novčana pomoć u visini od 20% umnoška osnovice za izračun naknade za rad i koeficijenta 1, a na teret državnog proračuna (čl. 86. Novog zakona). Starim zakonom ova odredba uopće nije bila predviđena, već se samo navodi da će se osuđenima koji ne rade, a nemaju vlastitih sredstava, osigurati podmirivanje najnužnijih potreba davanjem potrebitih stvari (za održavanje higijene, dopisivanje i slično), a novčana se pomoć davala samo pri otpustu (čl. 126.) (putni troškovi

do mjesta prebivališta i jednokratna novčana pomoć za socijalne slučajeve).

Novi zakon zatvoreniku koji uredno izvršava obveze izobrazbe predviđa naknadu u visini od 25% osnovice, što Starim zakonom nije predviđeno.

Posebna pozornost posvećena je organizaciji i osmišljavanju *slobodnog vremena* kaznenika jer to pridonosi razbijanju zatvorske monotonijske koja može rezultirati negativnim i nasilničkim ponašanjem, te prijetnjama sigurnosti. Razvija se stjecanje navike svrhovitog korištenja slobodnog vremena, pridonosi se razvijanju kreativnih sposobnosti i osobina kaznenika, te podizanju uljudbene i općekulturne razine kaznenika. Sadržaj slobodnog vremena određuje se programom izvršavanja. Stari zakon navodi da u kaznim organima postoje biblioteke i čitaonice gdje se osuđeni mogu upoznati s dnevnim tiskom i uzimati knjige na čitanje.

Novost je sadržana u činjenici da će kaznionica, odnosno zatvor, opremiti knjižnicu dovoljnim brojem knjiga iz različitih područja, a kaznionice, odnosno zatvori koji nemaju knjižnicu omogućit će posudbu knjiga iz mjesne knjižnice (čl. 97. st. 2). Isto tako, zatvor će, odnosno kaznionica, organizirati razna prigodna športsko-rekreacijska natjecanja, predavanja te umjetničke priredbe najmanje jedanput u tri mjeseca, što je novost u odnosu na Stari zakon jer njime nije bila izričito propisana učestalost takvih događanja. Stvar ili drugo djelo zatvorenika nastalo u slobodno vrijeme, vlasništvo je zatvorenika po naknadi troškova izrade, što u Starom zakonu nije navedeno niti jednim propisom ili odredbom.

Kod odredbe koja se odnosi na *liječenje i postupak s bolesnima*, Novim se zakonom propisuje da na temelju obrazloženog mišljenja stručnog tima zatvorske bolnice zatvorenika koji za vrijeme izvršavanja kazne zatvora duševno oboli ili pokazuje teške duševne poremećaje sudac izvršenja može uputiti u psihijatrijsku ustanovu, čije će sprovođenje obaviti državni službenici odjela osiguranja. Stari zakon propisuje samo da će se takva osoba uputiti u psihijatrijski odjel bolnice za osobe lišene slobode ili u drugu odgovarajuću ustanovu. Novim se zakonom posebno propisuje da se zatvorenika ne smije podvrgnuti niti jednom medicinskom ili drugom pokusu, čak niti onda kada je zatvorenik s tim suglasan.

Kod odredbe koja se odnosi na dodir s vanjskim svijetom, novosti se odnose na *posjete* zatvoreniku. Zatvorenik ima pravo na posjete članova obitelji dva puta mjesečno i blagdanom, za razliku od Starog zakona koji propisuje da osuđeni ima pravo na dvije do četiri posjete mjesečno, ovisno o stupnju sigurnosti kaznenog zavoda.

Broj posjetitelja može se ograničiti, nadzirati, posjetitelje i stvari može se pretražiti te posjet uskratiti iz razloga sigurnosti, na koju odluku kaznenik ima pravo žalbe sucu izvršenja u roku od 24 sata, što je posebna novost jer se zatvoreniku omogućava pravo žalbe na takvu odluku, koja Starim zakonom nije bila moguća jer nije bilo zakonom propisana osoba kojoj bi se zatvorenik mogao žaliti na takvu odluku. Pravo na dopisivanje kaznenika je neograničeno uz nadzor sadržaja pisama u zatvorima, zatvorenim kaznionicama i zatvorenim odjelima. U slučaju zloporabe, odnosno iz razloga sigurnosti, promet pisama može se uskratiti. Na tu odluku upravitelja kaznenik ima pravo žalbe sucu izvršenja, što u Starom zakonu nije bilo propisano. Starim zakonom zatvorenik je imao pravo pritužbe ravnatelju ili upravitelju kaznenog organa zbog povrede njegovih prava ili zbog drugih nepravilnosti koje su u kaznenom organu učinjene prema njemu. Zatvoreniku se može privremeno uskratiti primanje paketa iz sigurnosnih i zdravstvenih razloga, o čemu će ga obavijestiti upravitelj, na čiju se ovakvu odluku zatvorenik može žaliti sucu izvršenja.

Ovaj Zakon prvi put taksativno navodi *pogodnosti*, mjerila i postupak za njihovo odobravanje, što je novost u odnosu na Stari zakon. Sastoji se od ublažavanja uvjeta unutar kaznionice ili zatvora, smanjivanja ograničavanja kretanja unutar kaznionice ili zatvora, češćih kontakata s vanjskim svijetom te premještanja u kaznionicu ili zatvor s blažim uvjetima izvršavanja kazne. Novi zakon propisuje detaljnju razradu pogodnosti zbog potreba individualizacije izvršavanja kazne, osobito s obzirom na njezinu moguću duljinu. Budući da je područje pogodnosti posebno osjetljivo, ovim je Zakonom predviđeno da se kod dugih kazni i težih kaznenih djela pri odobravanju pogodnosti i izlazaka obavezno konzultira državno odvjetništvo i centri za socijalnu skrb, za razliku od Starog zakona gdje se konzultirao samo stručni tim.

Starim zakonom navedeno je da ravnatelj ili upravitelj kaznenog organa može osuđenima davati razne pogodnosti kao nagradu za njihovo dobro ponašanje i zalaganje na radu, i iz drugih razloga tretmana. *Pogodnost izlaska* iz zatvorene kaznionice, odnosno zatvora, Novim se zakonom može odobriti zatvoreniku nakon izdržane jedne trećine pravomoćno izrečene kazne u trajanju do deset godina, odnosno nakon izdržane jedne polovice pravomoćno izrečene kazne u trajanju od deset godina i dulje. Pogodnost izlaska u starom Zakonu predviđena je nakon jedne četvrtine izdržane kazne. Pri odobravanju ove pogodnosti može se zatražiti mišljenje centra za socijalnu skrb ili državnog odvjetništva.

Novim Zakonom točno je propisano kada se zatvoreniku može odobriti pogodnost izvanrednog

dopusta. Može mu se odobriti izvanredni izlazak radi nazočnosti pokopu člana obitelji, radi odlaska na sud ili tijelo uprave zbog sudskog ili upravnog postupka radi ostvarivanja pravnih interesa i radi obavljanja neodgodivog i važnog posla. Takvi izlasci mogu biti pod nadzorom ili bez nadzora u trajanju do 3 dana. Po starom Zakonu (čl. 159.) izvanredni izlazak (dopust) bio je odobran u trajanju do 7 dana, ali ne više od dva puta u istoj godini, ali nije bilo propisano u kojim se sve situacijama on može odobriti.

Prema članku 130. st. 7 novog Zakona, omogućuje se izlazak u mjesto prebivališta, odnosno boravišta ili drugo mjesto, ili izlazak radi posjeta članovima obitelji ili drugoj osobi u ukupnom trajanju do 120 sati mjesečno, a u mjesecima u kojima su blagdani do 144 sata.

Članak 132. novog Zakona propisuje obvezatno prijavljivanje policijskoj upravi, odnosno postaji u mjestu korištenja pogodnosti zatvorenika.

Stari zakon predviđa da će se zatvorenici koji povrijede odredbe i propise ovog zakona disciplinski kazniti jednom ili više od sljedećih mjera: ukorom, zabranom primanja pošiljki do tri mjeseca, zabranom ili ograničenjem prava raspolaganjem novcem za osobne potrebe do tri mjeseca, uskraćivanjem pojedinih ili svih pogodnosti upućivanjem u samicu do 21 dan. Novim se zakonom prvi put propisuju posebne mjere održavanja reda i sigurnosti u zatvorskom sustavu. Posebne mjere održavanja reda i sigurnosti koje se prema kazneniku mogu primijeniti jesu: pojačani nadzor, oduzimanje i privremeno zadržavanje stvari čije je držanje inače dopušteno, odvajanje od ostalih kaznenika, smještaj u posebno osiguranu prostoriju bez opasnih stvari, smještaj na odjel pojačanog nadzora, vezivanje liscama ruku, a po potrebi i nogu, osamljenje i testiranje na opojna ili psihoaktivna sredstva i zarazne bolesti. Teže mjere provode se pod nadzorom liječnika. Kaznenik prema kojem se mjere provode ima pravo na žalbu sucu izvršenja.

Jedna od glavnih novina odnosi se na *upotrebu vatrenog oružja*. Vatroeno oružje može se primijeniti samo ako se drugim sredstvom prisile ne može odbiti istodoban ili izravno predstojeći protupravan napad kojim se ugrožava život ili radi onemogućavanja bijega zatvorenika iz zatvorene kaznonice, odnosno zatvora, ali samo pri svladavanju vanjskog zida, te radi onemogućavanja bijega zatvorenika prigodom sprovođenja, i to kaznenika koji izdržava kaznu zatvora od pet godina ili dulju ili pritvorenika protiv kojeg se vodi kazneni postupak zbog kaznenog djela za koje je propisana kazna zatvora od deset godina ili dulja. Izričito se navodi da će državni službenik odjela osiguranja prvo upozoriti zatvorenika, nakon toga će ispaliti metak upo-

zorenja, a tek onda će primijeniti vatreno oružje nastojeći ne ozlijediti vitalne organe zatvorenika. Stari zakon to ne navodi. Prvi put je propisano postupanje u slučaju bijega zatvorenika te poduzimanje radnji radi onemogućavanja neposredno odbjeglog zatvorenika. Upotrebe vatrene oružja dotiče se članak 176. Starog zakona kojim se navodi da pripadnici pravosudne policije koji obavljaju službu pod rukovodstvom nadređene osobe, smiju upotrijebiti vatreno oružje samo po njegovu naređenju, a to naređenje nadređena osoba može izdavati samo u slučajevima i pod uvjetima predviđenim u stavku 1. ovog članka ("...ako drugačije ne mogu: 1. Zaštititi život ljudi, 2. Odbiti neposredni napad kojim se ugrožava njihov život, 3. Odbiti napad na objekt koji osiguravaju, 4. Spriječiti bijeg osuđene osobe koju prepraćuju iz kaznenog organa ili odjela zatvorenog tipa kaznenog zavoda, 5. Spriječiti bijeg osuđene osobe koju prepraćuju iz kaznenog organa ili odjela zatvorenog tipa ili je prepraćuju u takav kazneni organ ili odjel"). Dakle, iz spomenutih zakonskih regulativa vezanih za uporabu vatrene oružja, vidljivo je da se Novim zakonom ona ograničava i služi kao najkonačniji izbor.

Novina u Zakonu jeste i *podrobno popisivanje svih ponašanja kaznenika koja se smatraju stegovnim prijestupom*, što znači da Starim zakonom to nije bilo izričito propisano tj. nisu bila navedena točno određena ponašanja koja bi se nazvala stegovnim prijestupima lakše ili teže vrste. Novi zakon, naime, nabroja stegovne prijestupe i dijeli ih na lakše stegovne prijestupe (ima ih 14) i teže stegovne prijestupe (ima ih 25). Takvom konkretizacijom kažnjivih ponašanja smanjuje se mogućnost kršenja prava kaznenika. Kazneniku se, također, po prvi put Novim zakonom osigurava nazočnost branitelja u stegovnom postupku za stegovni prijestup za koji se može izreći stegovna mjera upućivanja u samicu. Isto tako, jamči se sudska zaštita propisanim pravom kaznenika na žalbu protiv odluke upravitelja u stegovnom postupku, a radi objektivnosti ovog postupka propisano je da protiv kaznenika zbog stegovnog prijestupa počinjenog na štetu upravitelja vodi sudac izvršenja.

Premještaj zatvorenika u nadležnosti je Središnjeg ureda Uprave za zatvorski sustav, a može se odobriti na molbu kaznenika ili prijedlog upravitelja. Novina je obvezno razmatranje mogućnosti premještaja kaznenika u blaže uvjete nakon izdržane pola izrečene kazne, a propisani su i rokovi za donošenje rješenja s mogućnošću kaznenika da na rješenje uloži žalbu sucu izvršenja. Rješenje o premještaju zatvorenika mora biti doneseno u roku od petnaest dana od dostave molbe ili prijedloga i potanko obrazloženo. Starim zakonom ovi rokovi nisu bili izričito navedeni.

Kod *prekida izdržavanja kazne*, prvi put se propisuju razlozi zbog kojih se prekid izdržavanja kazne može odobriti, te je propisan i postupak odobravanja. Razlozi za prekid točno su konkretizirani: ako zatvorenik oboli od teže akutne bolesti ili mu se kronična bolest pogorša, zbog smrtnog slučaja u obitelji, teške bolesti, za uzdržavanje malodobne djece, radi obavljanja ili dovršetka neodgovidih sezonskih radova ili radova izazvanih elementarnom nepogodom, u slučaju ratnog stanja ili neposredne ugroženosti RH. Odlučivanje o prekidu u nadležnosti je suca izvršenja. Za vrijeme trajanja prekida zatvorenici su obvezni javljati se policijskoj upravi odnosno postaji prema mjestu prebivališta, osim u slučaju bolničkog liječenja. Stari zakon ne navodi niti razloge za prekid izdržavanja kazne, niti je njime opisan postupak odobravanja.

Uvjetno otpuštanje zatvorenika s izdržavanja kazne. Po Novom zakonu o prijedlogu za uvjetni otpust odlučuje Povjerenstvo od četiri stalna člana koje imenuje ministar nadležan za poslove pravosuđa i to jednog člana Središnjeg ureda Uprave za zatvorski sustav, jednog člana državnog odvjetništva i dva suca, te promjenjivi član i to sudac izvršenja prema mjestu izvršavanja kazne zatvora. Stari zakon navodi da se "članovi komisije za uvjetni otpust imenuju iz reda djelatnika Uprave za izvršenje kaznenih i prekršajnih sankcija u Ministarstvu prevosuda, sudaca i državnih odvjetnika" (čl.183).

Prema odredbama novog Zakona, prijedlog za otpust se može podnijeti svaka 4 mjeseca ako je izrečena kazna zatvora do jedne godine (stari Zakon je propisivao 3 mjeseca), a svakih 8 mjeseci ako je izrečena dulja kazna (prema starom Zakonu – 6 mjeseci).

Novim se Zakonom propisuju obveze kaznionice, zatvora i zatvorenika da započnu s *pripremom za otpust* već prilikom donošenja pojedinačnih programa izvršavanja. U taj se postupak uvodi sudac izvršenja koji će organizirati potrebnu pomoć zatvoreniku prilikom uključivanja u život na slobodi, što Starim zakonom nije bilo predviđeno budući da nije bio predviđen ni sudac izvršenja. Naime, Zakon o izvršenju sankcija izrečenih za krivična djela, privredne prijestupe i prekršaje, ne navodi konkretnu osobu ili osoblje koje bi trebalo organizirati potrebnu pomoć zatvoreniku prilikom uključivanja u život na slobodi, već spominje pojam "kazneni organ" kao instancu koja bi o tome trebala voditi računa.

Novim se zakonom određuje odnos suca izvršenja prema centru za socijalnu skrb te način na koji se sucu izvršenja omogućuje djelotvornost.

Starim zakonom to uopće nije bilo predviđeno. Troškovi liječenja otpuštene osobe koja nema sredstava za nastavak liječenja na slobodi, prema Novom zakonu, snosi centar za socijalnu skrb mjesta u koje se on otpušta.

O *otpuštanju zatvorenika* kaznionica, odnosno zatvor će u roku od dvadeset četiri sata obavijestiti suca izvršenja i tijelo nadležno za vođenje kaznene evidencije. Stari zakon ne navodi ovu stavku.

Novim je zakonom, u glavi XXVII., posebna pažnja posvećena *izvršavanju kazne zatvora izrečene u postupku zbog prijestupa i kazne zatvora kojom je zamijenjena novčana kazna izrečena u postupku zbog prijestupa ili prekršaja*. Ovim zakonskim rješenjem detaljno je razrađeno pitanje upućivanja na izdržavanje kazne, pitanje odgode, prekida izdržavanja kazne, načina izdržavanja, te otpuštanja. Stari zakon, u glavi IX., ukratko navodi zakonska rješenja o izvršavanju novčane kazne izrečene u kaznenom postupku.

Novim Zakonom predviđena je i novost koja se odnosi na predlaganje *orijentacijskog pojedinačnog programa izvršavanja kazne zatvora* već u fazi obrade u Odjelu za psihosocijalnu dijagnostiku Zatvora u Zagrebu, koji služi kao snažna stručna podloga za izradu konkretnih pojedinačnih programa izvršavanja kazne zatvora koje donose upravitelji kaznionica i zatvora na prijedlog stručnog tima. Prema članku 69. Zakona o izvršavanju kazne Zatvora pojedinačni program izvršavanja kazne zatvora jest skup pedagoških, radnih, zaokupljenosnih, zdravstvenih, psiholoških i sigurnosnih radnji i mjera kojima se planira izvršavanje kazne zatvora primjereno osobinama i potrebama zatvorenika te vrsti i mogućnostima kaznionice, odnosno zatvora. Spomenuti Program izvršavanja sadrži podatke o smještaju na odjel, radu, korištenju slobodnog vremena, posebnim postupcima (obvezno liječenje od ovisnosti, socijalna, psihološka i psihijatrijska pomoć, skupni i pojedinačni rad), strukovnom usavršavanju i izobrazbi, dodiru s vanjskim svijetom, pogodnostima, posebnim mjerama sigurnosti i program pripreme za otpust, te pomoći nakon otpusta. Program izvršavanja mijenja se u skladu s procjenom zatvorenikova ponašanja te postignutim učincima i okolnostima koje mogu nastupiti tijekom izvršavanja kazne. Upravitelj preispituje program izvršavanja najmanje jedanput u tri mjeseca. Zatvorenika se upoznaje s njegovim programom izvršavanja i mogućim izmjenama, te se program s izmjenama unosi u zatvorenikov osobnik.

ULOGA REHABILITACIJE UNUTAR ZAKONA O IZVRŠAVANJU KAZNE ZATVORA

Kada govorimo o ulozi rehabilitacije u svjetlu promjena unutar Zakona o izvršavanju kazne zatvora, nužno je kao prvo definirati što se točno pod tim pojmom krije. Prema Sechrestu, Whiteu i Brownu (1979; prema Palmer, 1999) rehabilitacija je vraćanje kriminalca na način života u komu se poštuje zakon - kroz tretman. Točnije, to je rezultat bilo koje planirane intervencije usmjerene na počinitelja koji ide u pravcu reduciranja kriminalne aktivnosti, bilo da je postignuta promjena u ličnosti, sposobnostima (vještinama), vrijednostima ili ponašanju. Iz rehabilitacije su isključeni oni njeni učinci koji se temelje na bojazni i zastrašivanju – odnosno na prevenciji zločina zastrašivanjem – kao i učinci temeljeni na sazrijevanju (maturaciji) što starije počinitelje navodi da napuste zločinački život. Dakle, to stajalište pretpostavlja da se počinitelj pomoću tretmana može promijeniti, štoviše, kroz naglasak na tretman, a ne samo smještanje u zatvor. Princip koji stoji u osnovi tretmanskog programa je da se “počinitelj vrati društvu, ne kroz negativni vakuum kazne koja je izazvala strah nego afirmativno i konstruktivno opremljen – fizički, mentalno i moralno – za poštovanje zakona” (Wiehofen, 1971:261).

Zakon o izvršavanju kazne zatvora već prilikom *razvrstavanja osuđenika* vodi računa o njihovoj rehabilitaciji, što je istaknuto člankom 11. stavkom 1: ”Radi provedbe pojedinačnog programa izvršavanja kazne zatvora i sprječavanja međusobnoga lošeg utjecaja, zatvorenike se razvrstava u kaznionice ili zatvore prema kriminološkim i drugim obilježjima i posebnim potrebama programa izvršavanja kazne zatvora (izrečene mjere sigurnosti, strukovno osposobljavanje i izobrazba, opće zdravstveno stanje i liječenje, duljina kazne i drugo).”

Članak 12. koji govori o *uređenju izvršavanja kazne zatvora i oblikovanju pojedinačnog programa izvršavanja kazne zatvora*, stavicima 1 i 3, posebno se osvrće na pitanje rehabilitacije. U stavku 1 ističe se kako “kaznionica, odnosno zatvor poduzima sve kako bi život zatvorenika tijekom izvršavanja kazne bio što sličniji postojećim općim životnim okolnostima, te odgovarajućim programiranjem izvršavanja kazne pomaže zatvoreniku da razvije osjećaj odgovornosti”. Stavak 3 zatvorenika potiče da radi razvijanja osjećaja osobne odgovornosti dragovoljno sudjeluje u izradi i provedbi pojedinačnog programa izvršavanja kazne zatvora.

I članak broj 13. fokusiran je na rehabilitaciju osuđenih osoba, ali s težištem na predotpusno raz-

doblje i vrijeme nakon otpusta. Dakle, ovdje je riječ o *pripravi za otpust i pomoći poslije otpusta*, a kaže se da će “kaznionica, odnosno zatvor tijekom izvršavanja kazne zatvora pravodobno osigurati pravu zatvorenika za otpuštanje u suradnji s ustanovama i drugim pravnim osobama u čijem su djelokrugu poslovi pomoći poslije otpusta”. Ovaj aspekt rehabilitacije je od iznimne važnosti za nastavak života u zajednici pa će o njemu još biti govora.

Rad zatvorenika jedan je od bitnijih čimbenika rehabilitacije, te je detaljno razrađen u Novom zakonu kroz više članaka. Naime, već je iz same definicije vidljivo da se u procesu rehabilitacije očekuju “promjene u sposobnostima (vještinama), vrijednostima ili ponašanju” (Sechrest, White, Brown, 1979; prema Palmer, 1999) pa je rad kao jedno od prava zatvorenika iznimno bitan jer se kroz uključivanje u radne aktivnosti zatvoreniku omogućuje održavanje i stjecanje stručnog znanja i iskustva, njegovo osposobljavanje, a bitno je i za njegove tjelesne i duševne potrebe (čl. 80. ZIKZ-a). Zakon propisuje da organizacija rada i način rada moraju biti što sličniji organizaciji i načinu rada na slobodi kako bi se zatvorenik, nakon otpusta, što prije i što bolje prilagodio i iskoristio svoja znanja i vještine na slobodi. Bitna novost u Zakonu o izvršavanju kazne zatvora je činjenica da se zatvoreniku koji samostalno obavlja gospodarsku i drugu djelatnost, a kojemu je izrečena kazna zatvora do šest mjeseci, može odobriti nastavak obavljanja iste djelatnosti u ili izvan kaznionice, odnosno zatvora čime se još više potiče samostalan rad, a u svrhu stjecanja znanja, iskustva i radnih navika što su bitni elementi rehabilitacije zatvorenika. Jedna američka analiza zaposlenosti i kriminaliteta preporučuje da je jedina učinkovita strategija na duge pruge da se osigura izučavanje vještina za radna zanimanja i obrazovanje zatvorenika, jer postoji nekoliko indikatora da radno mjesto ili dodatni programi koji osiguravaju prihod reduciraju udio kriminaliteta (Orsagh, Witte, 1981; prema Palmer, 1999).

Međutim, Ustavna odredba iz članka 23 stavka drugog, da je «zabranjen prisilni i obvezatan rad» i njezina implementacija u penalnoj praksi, u direktnoj je koliziji sa rehabilitacijskim smislom izvršavanja kazne zatvora. Naime, sama svrha izvršavanja kazne zatvora predviđa zatvorenikovo osposobljavanje za život na slobodi u skladu sa zakonom i društvenim pravilima, ali uz načelo dragovoljnosti u radnom angažmanu, zatvorenika se potiče da za zadovoljenje svojih osnovnih životnih potreba tijekom izvršavanja kazne zatvora, nije potrebno uložiti nikakav trud. Štoviše, u nekim okolnostima Novi zakon predviđa i novčanu pomoć za one koji nisu radno angažirani.

Rješenja ovoga pitanja u mnogim zapadnoeuropskim zemljama definirano je na sasvim drugi način. Tako je u austrijskom zatvorskom sustavu rad obavezan, a u Danskoj ne samo da je obavezan, nego zatvorenici od sredstava zaradenih tim radom plaćaju troškove svoga boravka u zatvoru.

Dakle, osim rada, kao jednog od bitnijih čimbenika rehabilitacije, *izobrazba zatvorenika* je također od izuzetne važnosti. Naime, obrazovanjem i učenjem zatvorenik stječe nova znanja i vještine koje mu u konačnici mogu omogućiti odabir novog životnog stila jednom kada izađe na slobodu što se smatra uspješnom rehabilitacijom. Novi zakon predviđa i razrađuje izobrazbu zatvorenika kroz tri članka (čl. 91., čl. 92. i čl. 93.). Čl. 91. ZIKZ-a govori o načinu organizacije izobrazbe ((1) Kaznionica, odnosno zatvor u skladu sa svojim mogućnostima organizira osnovnu i strukovnu izobrazbu i stjecanje dodatnih radnih vještina zatvorenika. (2) Izobrazba se organizira u kaznionici, odnosno zatvoru i izvan kaznionice, odnosno zatvora, u skladu s općim propisima). Opismenjavanjem i osnovnim školovanjem bavi se članak 92. koji ističe da zatvor organizira osnovno školovanje do dvadeset jedne godine života zatvorenika koji nemaju završenu osnovnu školu, a opismenjavanje nepismenih zatvorenika organizira se neovisno o životnoj dobi. O vrsti izobrazbe govori članak 93. ZIKZ-a: (1) Vrsta izobrazbe određuje se programom izvršavanja, a ovisi o sposobnostima i sklonostima zatvorenika, trajanju kazne i drugim okolnostima značajnim za ostvarivanje svrhe izvršavanja kazne, te mogućnostima kaznionice, odnosno zatvora. (2) Nakon završene izobrazbe, ili dijela izobrazbe, zatvoreniku se daje svjedodžba iz koje ne smije biti vidljivo da je školovan u kaznionici, odnosno zatvoru. (3) Zatvoreniku se može omogućiti stjecanje višeg i visokog stupnja izobrazbe na vlastiti trošak ako se program izobrazbe može uskladiti sa sigurnosnim razlozima. Kao što je vidljivo iz spomenutih odredbi, Zakon o izvršavanju kazne zatvora zaista vodi brigu o izobrazbi zatvorenika omogućavajući mu da stekne sva potrebna znanja, da nastavi školovanje ili da ga počne iz početka, te da mu se osigura svjedodžba sprečavajući pritom mogućnost stigmatizacije. Time mu se otvara i veća mogućnost zapošljavanja jednom kada izađe na slobodu, što je bitan preduvjet za biranje ponašanja u skladu s društvenim normama.

Uloga rehabilitacije vidljiva je i iz članka 94. koji se odnosi na *vjeroispovijedanje i dušobrižništvo*, a omogućuje zatvoreniku pravo na vjeroispovijedanje koristeći vlastitu vjersku literaturu i stvari za religijsku uporabu, te kontaktiranje s vjerskim službenikom svoje vjerske zajednice.

Organiziranje slobodnog vremena zatvorenika od iznimne je važnosti za rehabilitaciju zatvorenika. Zakon o izvršavanju kazne zatvora člankom 96. propisuje da će kaznionica, odnosno zatvor osigurati prostor i opremu za svrhovito korištenje slobodnog vremena, te organizirati različite vrste aktivnosti za zadovoljavanje tjelesnih, duhovnih i kulturnih potreba zatvorenika. Slobodno vrijeme zatvorenika organizira se u likovnim, tehničkim, glazbenim, literarnim, dramskim, novinarskim, informatičkim i sličnim radionicama, raspravnim klubovima, vježbaonicama i tome slično, a sadržaj se određuje programom izvršavanja. Zatvoreniku će se prema mogućnostima kaznionice, odnosno zatvora omogućiti samoorganiziranje slobodnog vremena (hobby) na vlastiti trošak ako to ne narušava sigurnost i red i ne ometa druge zatvorenike. Novi zakon predviđa i korištenje knjižnice, te omogućuje nabavu knjiga, novina i časopisa, a posebnim člankom naglašena je i obveza kaznionice, odnosno zatvora da organizira za zatvorenike prigodna raznovrsna športsko rekreacijska natjecanja, predavanja i umjetničke priredbe najmanje jedanput u tri mjeseca. Kaznionica, odnosno zatvor također će organizirati i praćenje radijskog i televizijskog programa u skladu s kućnim redom. Dakle, kao što je vidljivo iz teksta, organizaciji slobodnog vremena pridodana je velika pažnja jer je upravo kroz kvalitetno provođenje slobodnog vremena kod zatvorenika moguće razviti određene vještine i probuditi neke nove interese koji bi mu u životu na slobodi mogli biti od velike pomoći da razvije životni stil koji ne uključuje kršenje zakona.

Priprema za otpust i pomoć poslije otpusta posebna je glava Zakona koja obuhvaća nekoliko članaka koji detaljno razrađuju ovu domenu izvršavanja kazne zatvora. Uloga rehabilitacije ističe se posebno u novitetima koje ovaj zakon donosi u odnosu na Stari zakon. Članak 164. st. 5 kaže da "prije otpusta s izdržavanja kazne sudac izvršenja nadležan po mjestu izdržavanja kazne će u suradnji sa sucem izvršenja na čijem će području otpušteni zatvorenik imati prebivalište ili boravište i nadležnim centrom za socijalnu skrb poduzeti potrebne mjere za prihvatanje zatvorenika". Nadalje, ističe se kako će centar za socijalnu skrb, na zahtjev kaznionice, odnosno zatvora ili suca izvršenja, zatvorenika tijekom izdržavanja kazne zatvora, odnosno po otpustu s izdržavanja kazne, iz redova svojih zaposlenika odrediti savjetnika za pripremu i provedbu pomoći poslije otpusta.

Jedan od najvažnijih ciljeva, ako ne i najvažniji cilj izvršavanja kazne zatvora je priprema i osposobljavanje zatvorenika za život na slobodi u skladu sa zakonima i općim društvenim i moralnim

normama, dakle njegova rehabilitacija. Ovaj cilj postiže se kroz njegovo uključivanje u odgovarajuće, razrađene stručne postupke i aktivnosti, organizaciju života i rada u Zatvoru i izvan njega, što se sve svodi pod zajednički nazivnik: tretman zatvorenika. Stupanj ispunjavanja ovako postavljenih ciljeva kroz tretman zatvorenika ovisi o nizu čimbenika među kojima treba istaći:

- dobra zakonska regulativa,
- organiziran i dobro usklađen zatvorski sustav koji je usmjeren na tretman zatvorenika,
- postojanje diferenciranih institucija (Zatvora i Kaznionica) koji mogu ispunjavati različite zadatke kako u pogledu sigurnosti tako i u pogledu posebnih tretmanskih potreba,
- postojanje niza tretmanskih postupaka organiziranih u odgovarajuće rehabilitacijske programe temeljenih na potrebama zatvorenika,
- postojanje odgovarajućih odjela koji trebaju dijagnosticirati potrebe zatvorenika pri nastupu i tijekom izvršavanja kazne zatvora, a u svrhu izrade i uključivanje u odgovarajući rehabilitacijski program, odnosno premještanja u drugi.

Analizirajući sadašnju situaciju u svezi zakonske regulative izvršavanja kazne zatvora u Republici Hrvatskoj, možemo ustvrditi da postoji dobar zakonski okvir za stručno i tretmansko izvršavanje kazne zatvora. Naime, novim Zakonom i podzakonskim aktima, poseban naglasak stavlja se na izradu, provođenje i praćenje odgovarajućih programa postupanja sa svakim zatvorenikom.

U dosadašnjem dijelu ovoga rada već je istaknuta uloga i važnost individualizacije izvršavanja kazne zatvora. Da bi se postigao ovaj cilj nužno je imati na raspolaganju odgovarajuće, provedive programe postupanja s zatvorenima, pri čemu ti programi moraju ispunjavati potrebe zatvorenika u svrhu njihove rehabilitacije. Pregledom sadašnje prakse, te provedenih istraživanja u zatvorskom sustavu u Hrvatskoj javlja se niz pitanja vezanih za vrste tretmanskih programa, načinima njihovog provođenja i učincima tih programa.

Poseban problem u provođenju tretmanskih programa u hrvatskom zatvorskom sustavu proizlazi iz nedostatka dovoljne i nužne lepeze različitih tretmanskih programa, koji bi zadovoljavali potrebe zatvorenika. Uspoređujući prilike u Republici Hrvatskoj i nekim razvijenim zemljama Zapada, Budanovac i sur. (1996) uočavaju nekoliko zanimljivih tendencija. Na zapadu se sa smanjenjem stupnja sigurnosti nekog zatvora povećava lepeza tretmanskih programa koji se nude i u koje su uključeni zatvorenici. Kod nas je situacija obrnuta.

Prema raspoloživim podacima u Hrvatskim penalnim institucijama postoji određen (mali) broj

tretmanskih programa:

- Program tretmana ovisnika o drogama,
- Program tretmana ovisnika o alkoholu i
- Program tretmana zatvorenika sa PTSP.

Međutim, odmah se nameće pitanje njihove cjelovitosti u smislu sadržaja svih elemenata nužnih za takav tretmanski program. Minimum elemenata (prema Mikšaj-Todorović, Budanovac, 1999) koje mora sadržavati program tretmana zatvorenika su:

Naziv programa, tvorac programa, izvoditelj programa, analiza problema, ciljevi programa (kratkoročni i dugoročni), ciljna skupina (lokacija), strategija izvođenja, anticipacija mogućih problema, aktivnosti programa uz navođenje metoda, evaluacija programa i prezentacija u javnosti.

Promatrajući navedene programe tretmana u kontekstu naznačenih «minimuma elemenata» koje bi morali sadržavati, uočavamo niz nedostataka. Nedostaci se ogledaju u tome da ti programi nisu javni, dakle nema ih u stručnoj literaturi, kako bi se s njima upoznale i druge stručne osobe koje se bave ovom djelatnošću.

Nisu jasno naznačene metode rada koje se primjenjuju u provedbi pojedinih programa, a ne provodi se niti evaluacija programa po unaprijed predviđenim vremenskim odmacima i sa definiranim mjernim instrumentima, kako bi se došlo do valjanih rezultata rada.

Za uspješno provođenje tretmanskih programa u zatvorskom sustavu značajnu ulogu ima zatvorsko osoblje. Budanovac i sur. (1996) posebno ističu potrebu kvalitetne stručne izobrazbe zatvorskog osoblja, te razradu odgovarajućih preventivnih postupaka koji imaju za cilj otklanjanje ili barem znatnije umanjeње štetnih učinaka na zatvorske službenike koji na njih ima priroda posla izražena kroz kontinuiranu psihičku i fizičku iscrpljenost, tzv. «burn-out».

U cilju pronalaženja učinkovitih i dobro razrađenih programa postupanja sa zatvorenima u hrvatskoj institucionalnoj penalnoj praksi, Mikšaj-Todorović, Budanovac i Brgles (1998) pokušavaju integrirati optimalne, teorijski zasnovane tretmanske pristupe u postojeće penalne uvjete. Autori raščlanjuju tretman na tri razine:

- prva razina predstavlja metode općih tretmana u koje spadaju rad, slobodno vrijeme i edukacija. Osnovno obilježje ove razine je da se na temelju nje određuje uspješnost zatvorenika unutar penalne institucije, a samim tim proizlaze konkretne posljedice za zatvorenika u vidu nagrada, pogodnosti, uvjetnog otpusta, kao i eventualnih kazni u slučajevima negativnog ponašanja.
- druga razina tretmana zatvorenika odnosi se na posebne skupine kao što su ovisnici o alkoholu i

drogama. Ovisno o uspješnosti sudjelovanja u tim programima ocjenjuje se ukupna uspješnost zatvorenika, što opet za sobom povlači pozitivne i negativne posljedice (nagrade i kazne). Osnovni nedostatak ove razine je nepostojanje jasno razrađenih programa rada i znanstveno objektiviziranih kriterija za vrednovanje uspješnosti pojedinih programa. To su ujedno i glavni razlozi zbog čega nema dovoljno podataka u znanstvenoj i stručnoj javnosti o tim programima.

- treća razina tretmana predstavljaju tzv. mali rehabilitacijski programi. Sudjelovanje u njima nema izravnih posljedica u smislu ukupnog vrednovanja ponašanja zatvorenika za vrijeme izvršavanja kazne zatvora, ali ipak ima za posljedicu doprinos pozitivnom ponašanju koje se registrira na prve dvije razine. Kao primjer ovakvog programa navodi se program relaksacije proveden u kaznionici Valtura.

Hrvatski penalni sustav je pred velikim izazovom na koje treba dati brze, kvalitetne i učinkovite odgovore. Kao što je ranije navedeno, stupanjem na snagu Zakona o izvršavanju kazne zatvora i donošenjem podzakonskih propisa (uredbi i pravilnika), dobila se dobra podloga za dodatno tretmanski usmjereno izvršavanje kazne zatvora. Slijedom toga glavni napor se trebaju ulagati na izradu cjelovitog i znanstveno utemeljenog zatvorskog sustava s jasno razrađenim elementima, među kojim će odgovarajući tretmanski programi, kao i penalne institucije s jasno definiranim ulogama imati veliku važnost.

U samom provođenju programa nužno je staviti odgovarajući naglasak na vrednovanje programa, te razradu i provođenje odgovarajućih kriterija koji će se primjenjivati prema zatvorenicima u svrhu njihova uključivanja u konkretne tretmanske programe, a isto tako u cilju njihova premještanja u

povoljnije uvjete izvršavanja kazne, odnosno puštanja na slobodu. Kako bi se to postiglo, postaje posebno značajno provoditi kvalitetnu i dinamičku dijagnostiku zasnovanu na pouzdanim i objektivnim mjerilima, odnosno instrumentima. Valja svakako naglasiti značaj i ulogu zatvorskog osoblja, kako u smislu svakodnevnog obavljanja ovih složenih i teških poslova, tako u pogledu njihove odgovarajuće izobrazbe i dodatnog osposobljavanja i motiviranja.

LITERATURA:

- Budanovac, A., Mikšaj-Todorović, Lj., Trupeć B., Planinić, E. (1996): Kazneni zavodi poluotvorenog i otvorenog tipa u Republici Hrvatskoj. Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, 3, 2, 853-874
- Mikšaj-Todorović, Lj., Budanovac, A. (1999): Socio-pedagoški programi: Uvjet za komunikaciju između struke i javnosti. Kriminologija i socijalna integracija, 7, tematski broj, 57-64
- Mikšaj-Todorović, Lj., Budanovac, A., Brgles, Ž. (1998): Rehabilitacijski programi u institucijama u hrvatskoj penološkoj teoriji i praksi. Revija za rehabilitacijska istraživanja, 34, 83-92
- Zakon o izvršenju sankcija izrečenih za krivična djela, privredne prijestupe i prekršaje. Narodne novine, broj: 21/74., 38/74., 55/88., 19/90., 26/93., 29/94., 66/93., 111/97., 128/99., 73/00
- Zakon o izvršavanju kazne zatvora. Narodne novine, broj: 128/99., 55/00., 129/00., 59/01., 67/01.
- Palmer, T. (1999): The "Effectiveness" Issue Today, The Dilemmas of Corrections. Prospect Heights, Illinois
- Wiehofen, H. (1971): Punishment and Treatment: Rehabilitation: U: Stanley E. Group: Theories of Punishment. Indiana University Press, Bloomington, 255-263

ROLE OF REHABILITATION IN THE LIGHT OF NEW CHANGES WITHIN THE LAW OF IMPRISONMENT

Summary

New Law of Imprisonment was published at the end of 1999 ("NN 128/99"), and it should have been implemented since January 1st 2001. The changes within the Law postponed its implementation until July 1st 2001 ("NN 59/00"), but only few days before this date, substantial body of text was accepted, introducing new changes and supplementations that considerably redesigned the law regulations. In this paper, the authors analyze the innovations of this Law in relation to recent legal solutions defined by the Law of Implementation of Sanctions for criminal deeds and financial law breaking, with special reference to the question of inmate rehabilitation. The Law contains the innovation regarding the proposal of orientation individual imprisonment program in the phase of processing in the Department for Psychosocial Diagnostic of Zagreb prison. This is an important professional foundation for design of specific individual imprisonment programs made by prison and correction institution wards after the proposal of the expert team.

Key words: rehabilitation, inmates